

1. Інший погляд на Гетьманщину: історична презентація Тетяни Таїрової-Яковлевої¹

Відома дослідниця історії Гетьманщини XVII – початку XVIII ст. Тетяна Таїрова-Яковлева в своїй новій книзі вкотре засвідчує свій талант історика. Визначивши свій твір як «оповідь», Т. Таїрова-Яковлева з першої ж сторінки ставить акцент на живій людині, а не на інституціях чи структурах. Авторка запрошує читача здійснити «мандрівку... у світ людей...», але разом з тим піднімає планку розмови і зауважує, що насправді йтиметься про принципові високі істини. Почавши свою книгу словами «повсякдення» і «дозвілля», Т. Таїрова-Яковлева орієнтує читача на глибоку серйозну розмову – про «цінності» української еліти, про «менталітет вільної людини, яка має змогу розпоряджатися власною долею і керувати своєю країною». Складовими цього менталітету називаються «традиція активної участі в житті країни», «усвідомлення своєї власної значущості й незалежності», «уявлення про лицарський характер козацької служби». Об'єктом споглядання визначається «суспільство, в якому вірили в Бога, свободу й успіх»². Отже, перш ніж зануритися у світ речей і традицій, авторка намічає загальний план свого дослідження, задає семантичні рамки свого дискурсу.

Але спирається історикиня не на ідеологеми, а на світ речей: «Іди і дивись» (а не «мудрствуй і повчай»).

У книзі увага історика з полів бою, з площ великих міст, з коридорів влади, з сеймів, рад і дум переноситься на периферію – в камерні місця, в світлиці приватних осель, в льохи (де зберігаються бочонки з дорогоцінними монетами), в затишні закутки садів і парків, в царину уявлень, смаків, мрій, почуттів.

Книга вщерть наповнена описами «предметів зручності й затишку», деталями світу, який оточував українську еліту. Розмаїття сортів тканин,

---

¹ Таїрова-Яковлева Т. Повсякдення, дозвілля і традиції козацької еліти Гетьманщини – Київ: ТОВ «Видавництво "КЛЮ"», 2017.

² Там само. С.3,8.

фурнітури, мотивів і технік вишивок; палітра кольорів; прикраси; колекції багатой зброї, – від усього цього віє щирою симпатією, непідробною зачудованістю. Криниці, колодязі, ставки, сади, парки, стайні, кузні, пекарні, льодовики, лазні, комори, – всі ці об'єкти постають як природне оточення колективного героя книги. Ліпнина, барельєфи, кахлі, ікони, дзеркала, килими, меблі, світильники, білизна, занавіски, ганки, світлиці, – це не колекціонування і не мистецтвознавчі справи історика. Це – окреслення життєвого простору еліти ранньомодерної України. Це – привід до розмови про те, як люди зустрічали гостей, в якій обстановці спілкувалися, обмірковували важливі справи, радилися. Страви, напої, спеції і солодощі – вся оця «різноманітність їжі на столах української еліти» – це розмова про світ дбайливості, свідчення снаги до життя. Фамільні герби на срібному побуті і на портретах, прийоми, збори, мандрівки, похідний побут – це привід до розмови про спосіб життя і ментальність тих самих осіб, які у попередніх монографіях Таїрової-Яковлевої постали в ролі полководців, урядовців, повстанців, ватажків, авантюристів. Докладний перелік музичних інструментів, розбір музичних смаків, опис оркестрів, описи приватних бібліотек, гра в шахи – це свідчення рівня інтелекту.

Побутові речі в книзі Т.Таїрової-Яковлевої не просто перелічуються і описуються. Вони живуть життям своїх власників. Вони використовуються в церемоніях, супроводжують своїх хазяїв у мандрівках. Їх забирають із собою в заслання до Сибіру, їх замовляють, передають у спадок, з ними позують на парадних портретах.

Де тільки можна, авторка уточнює, при яких обставинах «засвітилися» ті чи інші предмети: посаг, конфіскація майна у опальної старшини, сценарій прийому посольства, виконання службових обов'язків, відпочинок. Як правило, описи речей подаються разом з іменами їхніх власників. Отже, немає речей «взагалі». Речі – це оточення і продовження людини. Якою б не була деталізація речей, в центрі оповіді завжди знаходиться жива людина з її

прагненнями, клопотами, амбіціями, смаками. Це – не музей. Це – світ людей, історія суспільства.

Ретельно перелічуючи деталі архітектурного декору будинків українських гетьманів і старшин, Т.Таїрова-Яковлева неодмінно знаходить людський еквівалент речам: в усьому цьому «багато наївності й сердечної простоти»³. Вона пильно розглядає деталі портретів XVII ст., щоб «наочно поглянути на них, краще зрозуміти й уявити». На портретах герої її книги постають «благополучними та задоволеними життям»; вони «сильні і витривалі»⁴. Володіння старшиною і гетьманами латинською мовою, деталі учнівського побуту (диспути, вистави, віршування, декламації, діалоги) дають підставу стверджувати: «це було суспільство освічених людей»⁵. В деталях української ранньомодерної вертепної традиції (культури) історик бачить цивілізаційні характеристики: «На відміну від західноєвропейського бароко, де велику увагу приділяли смерті... для українського бароко головними сюжетами були військова слава, свята жертва, високий порив, перемога життя над смертю»⁶.

Після щедрої презентації всіляких добр, атрибутів, речей, фамільних цінностей, звичок і звичаїв Т.Таїрова-Яковлева у фінальному розділі своєї праці приходять до інтегральних характеристик: «це була нова еліта, ще не зіпсована, стримувана законами і традиціями...»; «одна з визначальних рис тогочасного суспільства – скромність»; «українське суспільство доби гетьманства вражає поєднанням південного темпераменту, витонченості бароко й сентиментальності»⁷.

Складання заповітів на майно, спори навколо розпорядження посагом, благодійність, заснування монастирів, приватне листування, сімейні спори, приватні інтриги – те, чим класична історіографія здебільшого нехтувала як малозначимими і несуттєвими, Т.Таїрова-Яковлева використовує як аргумент

---

³ Там само. С.21.

⁴ Там само. С.90–91.

⁵ Там само. С.10.

⁶ Там само. С.131.

⁷ Там само. С.113,148,150.

історичної ваги. Вона докладно описує факти участі жінок як у сімейних справах, так і в офіційних прийомах і церемоніях, і відзначає такі риси їхнього суспільного становища, як «свобода, економічна незалежність і серйозні юридичні права», «гідне місце у суспільстві»⁸. Авторка розповідає низку «життєвих історій» яскравих і успішних (але з драматичною біографією) жінок Гетьманщини і не боїться натякнути на роль пристрасті в історії – «фатальні жінки».

В кінцевому підсумку Т.Таїрова-Яковлева реабілітує історичну гідність української еліти періоду «молодої Гетьманщини», знімає з образу козацької старшини нашарування класової зневаги, зверхньої поблажливості, безоглядної критики, які декілька поколінь істориків і аматорів від історії навішували на цю суспільну верству. Не через договірні статті українських гетьманів з царським, королівським, султанським урядами. Не через владні інтриги, схеми, коаліції. Її погляд «простий», прямий і безпосередній, у чомусь наївний (хоч погляд досвідченого дослідника не може бути справді наївним – це лукава наївність, непроста наївність).

В масиві речей, в атмосфері традицій, ритуалів, етикету авторка знаходить феномен гідності цих людей. В її книзі українська еліта XVII ст. постає як спільнота людей статечних, позитивних, поміркованих, по-своєму скромних і по-своєму меркантильних, близьких до природи, із здоровими інстинктами, з почуттям службового обов'язку, підприємливих, хазяйновитих, відданих сімейним цінностям, з потягом до краси. Крок за кроком, перебираючи масу емпіричного матеріалу («дрібного» і маргінального з погляду традиційної історіографії), авторка створює цілісний образ, передає присмак епохи. Це – не проста деталізація, це цілеспрямована характеристика. Це робота над сутностями і сенсами.

Тим самим Т.Таїрова-Яковлева компенсує застарілу хибу української історіографії – надмірну політизацію питання про соціальне обличчя козацької старшини, безоглядне приписування їй класового егоїзму, зради,

---

⁸ Там само. С.50.

угодовства, падіння ідеалів. Невелика книжка Т.Таїрової-Яковлевої елегантно і ненав'язливо все ставить на свої місця. Гетьманщина перед нами постає як живий організм. Не як шахівниця для монархів, а як світ, у якому жили люди цікаві, повнокровні, із здоровими інстинктами, з позитивною ментальністю.